

PANAIT ISTRATI: FAȚETE ALE IDENTITĂȚII¹

Zamfir Bălan

cercetător științific dr., Muzeul Brăilei „Carol I”
(email: zamfir.balan@gmail.com)

Rezumat. *În intervenția de față autorul analizează identitățile scriitorului Panait Istrati din mai multe perspective, și anume din cea oficială surprinsă în actele de identitate, din perspectivă etnică și lingvistică, ori din ce a pseudonimelor utilizate. Articolul se încheie cu câteva sugestive comentarii relative la transferul de identitate, de la Panait Istrati la Adrian Zografi.*

Cuvinte cheie: *Panait Istrati, Brăila, identități.*

*

Abstract. *In the present intervention, the author analyzes the identities of the writer Panait Istrati from several perspectives, namely from the official one captured in the identity documents, from an ethnic and linguistic perspective, or from the pseudonyms he used. The article ends with some suggestive comments regarding the transfer of identity, from Panait Istrati to Adrian Zografi.*

Key words: *Panait Istrati, Brăila, identities.*

Acte de identitate. În actul de naștere nr. 1077, din „Registru Stărei civile pentru născuți”, al Primăriei Municipiului Brăila, se poate citi: „Anul una mie opt sute optzeci și patru, luna august, unu spre zece, ora zece înainte de amiază. Act de nașterea copilului Gherasim de sex masculin, născut ieri vineri zece curent la ora șapte înainte de amiază în Brăila la locuința mamei sale din strada Romană, nr. 149, culoarea galbenă, fiu al dnei Joița Stoica Istrate de ani douăzeci și nouă, de religie ortodoxă...”².

Numele Gherasim nu va fi folosit decât în actele de identitate (pașapoarte, „actul de despărțenie” încheiat la Brăila, la 29 ianuarie 1931, care oficializează divorțul de cea de-a doua soție, Anna Munsch), pentru că nou venitului pe lume i se va spune Panait. Deși certificatul de naștere nu menționează nimic în privința tatălui, Istrati însuși, precum și istoricii literari care au făcut cercetări în această direcție, îl indică drept tată pe un anume Gheorghios Valsamis, grec de origine, din insula Kelafoia. Gheorghios Valsamis apare în actul de naștere în calitate de martor și „domiciliat într-o casă cu mama copilului” Gherasim. În referirile sale la data

¹ Articolul acesta este versiunea revizuită și adăugită a conferinței cu titlul *Panait Istrati, ipostaze ale identității*, susținută la Muzeul Brăilei „Carol I” și publicată în „Analele Brăilei”, nr. 14, 2014, pp. 27-34.

² Arhivele Naționale – Direcția Județeană Brăila, fond *Primăria Municipiului Brăila*, „Registru Stărei Civile pentru Născuți”, nr. 6/ 1884.

nașterii, scriitorul de mai târziu avea să consemneze nerecunoașterea de către tatăl său: „fiu «nelegitim», port numele de familie al mamei mele”.

Cu același Gheorghios Valsamis, Joița Istrate mai avusese un băiat, care murise la doar câteva luni de la naștere. În baza unei superstiții³ și în amintirea primului născut, cel de-al doilea copil va fi numit, neoficial, Panait.

După consacrarea sa ca scriitor, Panait Istrati nu va mai menționa numele din actul de naștere nici în înscrisurile oficiale, așa cum se vede, spre exemplu, din scrisoarea din 28 iunie 1930, adresată Legației române de la Berna, în care solicită clarificări în legătură cu livretul militar: „Subsemnatul, cetățean român, născut la Brăila, la 11 august 1884, astăzi *cunoscut în literatura europeană sub numele de Panait Istrati*, și în calitate de scriitor de limbă franceză, vin prin prezenta a vă aduce la cunoștință următoarele și a vă ruga să luați măsurile ce se cuvin...”⁴.

Cu numele Panait Istrati, Gherasim Istrate este cunoscut nu numai „în literatura europeană”, ci peste tot: în cercurile de prieteni, în rândul cunoștințelor, oficiale sau nu, în familie etc. În corespondența privată a semnat aproape întotdeauna Panait Istrati, sau Panait, cu derivatele „Pan”, „Panaitaki” sau „Panagaki”.

Fac excepție scrisorile către Anna Munsch, cea de a doua soție, pe care le-a semnat constant, fără vreo explicație cunoscută, Georges.

Identitate etnică. Deși certificatul de naștere nu precizează tatăl, mențiunile autobiografice sunt fără echivoc: „M-am născut la Brăila (...) dintr-o nemuritoare țărancă româncă și un contrabandist grec, pe care nu l-am cunoscut niciodată, având nouă luni la moartea lui”⁵.

Conștiința apartenenței la „două neamuri” – cel românesc, prin mamă, și cel grecesc, prin tată – s-a manifestat de timpuriu, încă din anii copilăriei. Imediat după ciclul școlar primar, intenția de a munci ca „băiat de prăvălie” nu s-a concretizat oricum, prăvălia nefiind aleasă la întâmplare, ci pentru că „*era crâșmă*”

³ În credința populară, dacă nou născutul avea un frate mort, pentru a-l proteja de nenorociri i se dădea numele acelui frate. În acest fel, duhurile rele pierdeau urma pruncului, iar acesta avea parte de o viață lungă.

⁴ Data de 11 august 1884 este, așa cum reiese din actul de naștere, data înregistrării copilului la starea civilă. Cu toate acestea, și în alte ocazii Panait Istrati indică tot data de 11 august: „M-am născut la Brăila, la 24 august (11 după stilul vechi) 1884” (scrisoarea din 22 martie 1923, către Romain Rolland, vol. Panait Istrati, Romain Rolland, *Correspondance 1919-1935*, Édition établie, présentée et annotée par Daniel Léroult et Jean Rière, Éditions Gallimard, 2019, p. 201). Aceeași dată – 11 august 1884 – este declarată și înscrisă și în alte acte oficiale ca, de pildă, într-un permis de ședere, eliberat de Poliția din Nisa, în octombrie 1933, unde numele scriitorului de naționalitate român este Istrati Gherasim Panait, iar data nașterii, 11.08.1884. Pe livretul militar, numele este Gherasim Istrate, iar peste poză apare semnătura posesorului: este singura semnătură „Gherasim Istrati”. Data nașterii trecută în livret: 15.08.1884. Ambele documente se află în fondul Muzeului Național al Literaturii Române București (inv. 27712 și 29620).

⁵ Scrisoare către Romain Rolland, 20 august 1919, în Panait Istrati, Romain Rolland, *Op. cit.*, p. 18.

grecească"! Iar proaspătul absolvent de gimnaziu știa bine să facă din descendența paternă un avantaj: „Mi-aduc aminte că, deși copil, am știut să miros orgoliul național al grecului și l-am exploatat cu o nebănuită îndemânare. l-am spus că mama e româncă, dar că tatăl meu, mort pe când eram în leagăn, fusese grec. Și precizai: *chefalonit!* Iar ca să speculez și mai bine îngâmfarea patriotică adăugai:

– Vin fără știrea mamei. *Vreau să intru la greci și să învăț grecește*”⁶.

Dorința de a învăța limba tatălui său – limbă pe care Joița Istrate „o vorbea aproape ca o grecoaică” – i-a asigurat o poziție avantajoasă tânărului „cațao” printre mușteriii cârciumii. Copilul Panait procedase aproape instinctiv, speculând afinități și sentimente naționale. Mai târziu, povestind această experiență, Panait Istrati a ținut să se delimiteze de orice echivoc în exprimarea opțiunii sale pentru o nație sau alta: „Că voiam să învăț grecește, asta era tot așa de adevărat cum e adevărat că aș vrea astăzi să vorbesc toate limbile din lume, – dar că aș fi dat întâietate unei nații, în dauna ori spre umilirea alteia, de o asemenea schilodire cerebrală nu m-am făcut vinovat în nici un moment al vieții mele, nici chiar în copilărie; *am fost cosmopolit din naștere...*”⁷.

Dubla apartenență etnică va configura, în timp, în conștiința lui Panait Istrati o identitate aparte, cu atât mai mult cu cât tatăl nu a fost niciodată o prezență reală în viața sa, ci subiect al relatărilor, al amintirilor și al povestirilor celorlalți. Figura tatălui s-a conturat tot timpul din poveștile membrilor familiei (mama și unchiul Dumitru și Anghel Istrate).

Chiar și mai târziu, pe când se afla în Alexandria Egiptului, împreună cu Mihail Kazanski, Panait Istrati avea să argumenteze veridicitatea înruderii cu un văr al tatălui, aflat în Egipt, tot cu spusele mamei: „Poți să mă crezi, chiar mama mi-a spus: «E un frate sau văr al tatălui său; a trăit în casa noastră, a fost de față la botezul tău și a părăsit în cele din urmă țara, plecând în Egipt, la Alexandria, unde s-a îmbogățit. Poți să-l cauți, este foarte cunoscut. Îl cheamă Vanghelis»”⁸.

Aerul de poveste ce învăluie absența tatălui a fost perceput ca fragil și nesigur, oricum insuficient, în susținerea unei identități probate numai prin spusele altora. Chiar dacă Panait Istrati o va afirma fără ezitare, descendența sa grecească a fost marcată constant de absența tatălui și i-a alimentat dorința de a merge în Faraklata – „locul de baștină al tatălui meu, ca să mă documentez asupra originii mele paterne despre care nu știu nimic”⁹ – așa cum s-a întâmplat la începutul anului

⁶ Panait Istrati, *La stăpân*, în vol. *Trecut și viitor. Pagini autobiografice*, Editura Renașterea, București, 1925, p. 59.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Idem, *Între un prieten și o tutungerie*, în vol. *Pescuitorul de bureți*, Editura Hoffman, Caracal, 2020, p. 56.

⁹ Idem, *Însemnări și reportaje ale unui vagabond al lumii. Printre golani din Grecia*, în vol. *Trei decenii de publicistică, 2, Între banchet și ciomăgeală*, ediție îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Humanitas,

1928, pe când se afla la Atena împreună cu Nikos Kazantzakis.

Pentru individul cu dublă apartenență etnică, devenit scriitor francez, pentru „cosmopolitul din naștere”, vagabond prin mai toată Europa și prin nordul Africii, prin „lumea Mediteranei”, două rămân reperele de necontestat ale identității sale: „Dintre toate popoarele, cel român și cel grec îmi sunt cele mai apropiate. Le iubesc și le înțeleg datorită sângelui ce mi-au dat. Calitățile și defectele lor sunt și ale mele. Ori de câte ori ne întâlnim, ne simțim ca acasă”¹⁰.

Și totuși, vine un moment când patria universală este lăsată la o parte: „Oricât de cosmopolit aș fi din naștere, de vagabond îndrăgostit de orizonturi nesfârșite, așa cum mă vedeți, rămân totuși: *român*, prin mamă și prin limbă și frumoasa mea Brăila, *grec*, prin tată și iubita sa patrida”¹¹.

Identitate lingvistică. După cum se știe, limba este sinteza culturală a unui popor, sau, așa cum spunea Eminescu, în limbă se reflectă caracterul unui popor¹².

După cum s-a văzut mai sus, Panait Istrati își afirmă identitatea de român invocând trei „argumente”: mama, limba maternă și orașul natal – Brăila.

Până la debutul în volum, cu *Kyra Kyralina*, în 1924, chiar dacă mai publicase câteva texte în limba franceză (*Sur la Conférence „Un peuple martyr”, Tolstoïsme ou bolchevisme?*, *Lettre ouverte d'un ouvrier à Henri Barbusse*, apărute în periodicul genevez „La Feuille”, în numerele din 24 mai, 24 iunie și 16 septembrie 1919), Panait Istrati era, pentru Occident și chiar pentru el însuși, un gazetar anonim, ocazional, care scria în franceză.

Odată cu apariția *Kyre Kyralinei*, însoțită de prefața lui Romain Rolland, la editura Rieder, identitatea sa a dobândit o nouă fațetă: scriitor francez. Pe coperta cărții, colecția sub genericul căreia debutează Panait Istrati se intitulează „Prozatori francezi contemporani”.

Este o identitate nouă, față de care Panait Istrati a fost mereu rezervat, mergând până la refuzul „naturalizării” și afirmându-și opțiunea pentru „pașaportul românesc”: „o fi frumos să scrii franțuzește fără să fi deschis o gramatică; o fi frumos să ai cu tine toată presa pariziană, de la necăjita *L'Humanité* a lui Jaurès, până la gravul *Figaro* și regalista *Action Française*, aceasta din urmă mai gălăgioasă decât oricare; dar mult mai frumos e să rămâi ceea ce te-ai născut, când te-ai născut iubind – și eu îmi aduc aminte mereu că la șapte ani pășteam caii la câmp în preajma Baldovineștilor, ascultând poveștile unchiului Anghel și tânguiriile mamei care îmi

București, 2005, p. 363.

¹⁰ Idem, *Însemnări și reportaje ale unui vagabond al lumii. Printre golanii din Grecia*, în *Op. cit.*, p. 363.

¹¹ *Ibidem*, p. 361.

¹² Vezi Mihai Eminescu, *Limbă și naționalitate*, în vol. Mihai Eminescu, *Despre limbă, cultură, teatru*, ediție de Dumitru Irimia, volum îngrijit și notă asupra ediției de Mihaela Anițului, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016, p. 18.

spunea pe românește că o dor brațele «de atâta spălat străin»¹³.

Debutul fulminant cu *Kyra Kyralina* nu i-a influențat nici convingerile, nici sentimentele. Textului din 1924, intitulat *O scrisoare către cititorii mei din România* (ulterior, *Crezul meu*)¹⁴, i-a urmat o scrisoare către editorul român al lui Moș Anghel (Jacob Rosenthal, editura Renașterea), în care Istrati scrie negru pe alb: „*m-am decis să mă traduc eu însumi în limba maternă și ca să știe și cititorii mei de ce mi-am luat această sarcină suplimentară, te rog să publici scrisoarea de față în fruntea volumului Trecut și viitor.*”

M-am hotărât să mă traduc singur în românește fiindcă, mai întâi de toate, *eu sunt și țin să fiu autor român*. Țin la aceasta (...) *fiindcă simțirea mea*, realizată azi în franțuzește printr-un extraordinar hazard *izvorăște din origine românească*. Înainte de a fi «*prozator francez contemporan*» – așa cum se spune pe coperta colecției lui Rieder, eu am fost *prozator român înăscut*. (...) Majoritatea eroilor mei sunt români, ori din România – (ceea ce pentru mine este același lucru; (...) acești eroi au gândit și au grăit – în sufletul meu, timp de ani îndelungați – în românește, oricât de universală ar părea simțirea lor redată în artă)¹⁵.

Chestiunea va fi reluată în 1933, în *Introducere* la ediția românească a *Casei Thüringer*, dar tonul va fi ceva mai scăzut: „Din punct de vedere al originalității mele, e evident că nu pretind să fiu profet în țara mea, nici să fac figură de autor român. Sunt un autor care e nevoit să evite orice formă națională, dat fiind că scrie într-o limbă străină”¹⁶.

În mod paradoxal, franceza, limba de împrumut care îi netezise drumul către o nouă identitate, acceptată și recunoscută imediat, a devenit, argumentul folosit de istoria literară românească, în speță de G. Călinescu, pentru refuzul apartenenței lui Panait Istrati la literatura română.

Abia în mileniul al treilea, Academia Română a făcut gestul recunoașterii lui Panait Istrati ca scriitor român, publicând o ediție de opere în două volume, prefațată de Eugen Simion.

Pseudonime. După cum bine se știe, pseudonimul este un nume adoptat de cineva pentru a înlocui numele real. Un pseudonim ascunde, așadar, adevărata identitate a celui care și-l atribuie. Nume fals, nume fictiv, nume de împrumut, nume plăsmuit sunt tot atâtea variante semantice, cu grade diferite de sinonimie. Foarte rar apare ca limpede și explicită motivația pentru care cineva, de regulă un scriitor, un artist, sau un jurnalist, recurge la un pseudonim.

¹³ Panait Istrati, *O scrisoare către cititorii mei din România*, în vol. *Trei decenii de publicistică*, 2, p. 68.

¹⁴ Textul a apărut prima dată în „Adevărul literar și artistic”, numărul din 13 iulie 1924.

¹⁵ Scrisoare către Jacob Rosenthal, în Panait Istrati, *Opere, I*, ediție îngrijită, cronologie, note, comentarii și repere bibliografice de Zamfir Bălan, Introducere de Eugen Simion, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2019, pp. 656-657.

¹⁶ Panait Istrati, *Casa Thüringer (Introducere)*, în Panait Istrati, *Opere, II*, ed. cit., p. 211.

Panait Istrati face parte dintre scriitorii care și-au ascuns, în anumite perioade, identitatea sub numeroase pseudonime. Este de remarcat că apelul la pseudonime caracterizează perioada de până la consacrarea ca scriitor, prin debutul răsunător cu *Kyra Kyralina*, sub semnătura Panait Istrati.

Poate că e de reflectat dacă nu cumva semnătura Panait Istrati ar putea fi considerată ea însăși un pseudonim, numele din actele de stare civilă al scriitorului fiind Gherasim Istrate. Privite astfel lucrurile, trebuie menționat că, în acest caz, nu se poate vorbi de opțiunea viitorului scriitor, ci de alegerea celor apropiați lui – în primul rând mama – de a înlocui numele de botez (stare civilă) cu numele fratelui mort.

Dincolo de această observație, este de remarcat că semnături precum: Moș Istrati, P. Istr., Istrien, Pribeagul, P. I. Brăila, I. Delabrăila și încă altele sunt nume fictive la care Panait Istrati a recurs ca semnătură a articolelor de presă, până în 1923.

Există și trei excepții: articolele *Despre conferința „Un popor martir”* (24 mai 1919), *Tolstoism sau bolșevism* (24 iunie 1919) și *Scrisoare deschisă a unui muncitor către Henri Barbusse* (16 septembrie 1919) au apărut sub semnătura *Panait Istrati*, completată, de fiecare dată cu câte un detaliu: *lucrător la redacția ziarului „Lupta”; ziarist român și muncitor în construcții, redacția Organizației socialiste „Lupta”*.

Până la apariția *Kyra Kyralina*, în numărul din 15 august al revistei „Europe”, semnătura cu numele Panait Istrati nu mai e folosită nicăieri. După această dată, pseudonimele devin un capitol încheiat.

Motivația – una dintre mai multele posibile – folosirii unei alte identități în locul celei reale poate fi dedusă din corespondența cu Romain Rolland. Apariția povestirii *Nicolai Țiganu* în „L’Humanité Dimanche”, cu titlul „pocit” – Iziganov – și semnată P. I. Delabrăila (27 octombrie 1921), l-a nemulțumit profund pe Istrati, cu atât mai mult cu cât îi adresase redactorului – Fernand Desprès – rugămintea ca „o «mână franceză» să se ocupe de povestirea mea, pe care am gândit-o și am scris-o mai întâi în românește”.

Ceea ce spune Panait Istrati mai departe este relevant pentru problematica noastră: „Mi-e rușine de oamenii de pe aici, care m-au recunoscut sub pseudonim”¹⁷.

Așadar, o măsură de protecție în caz de eșec. Dezvăluirea identității va veni în momentul când autorul va avea siguranța că scrie fără cusur, că nu va lăsa impresia că e doar un „scriitorăș”: „Eu am vrut în toate actele mele *perfecțiunea*, cât mai mult posibil, *totul sau nimic!*”¹⁸

Transfer de identitate. De la Panait Istrati la Adrian Zografi, traseul este sinuos și se circumscrie particularităților artei narative a povestitorului, pe de o parte; pe de alta, între scriitor și proiecția sa narativă – personajul Adrian Zografi – există o permanentă mișcare de du-te-vino: experiența, „viața trăită”, alimentează

¹⁷ Scrisoare către Romain Rolland, 30 martie 1921, în vol. Panait Istrati, Romain Rolland, *Op. cit.*, p. 86.

¹⁸ *Ibidem*, p. 87.

constant evoluția personajului; devenirea personajului limpezește, relevă, propune răspunsuri la întrebările cheie ale vieții scriitorului.

Până a deveni scriitor, Panait Istrati a fost o persoană oarecare, diferită cumva de masa amorfă printr-un accentuat spirit de aventură și printr-o nemăsurată dorință de a călători liber prin lume.

Militant pentru libertatea și drepturile „celor năpăstuiți de soartă”, muncitor cu ziua, gata să practice orice meserie care i-ar fi asigurat traiul zilnic, ca ziarist, uneori consecvent, alteori delăsător, și-a exersat talentul de scriitor în paginile mai multor gazete românești de stânga și, în câteva rânduri, într-o publicație elvețiană.

Cu toate acestea, la momentul sinuciderii, viitorul scriitor Panait Istrati nu era pentru presa occidentală, decât „un român, pe nume Gherasim Istrate, de 36 de ani, de profesie zugrav”¹⁹.

Trei ani mai târziu, sinucigașul de la Nisa intra în lumea literară sub o nouă identitate: scriitorul Panait Istrati, „prozator francez contemporan”.

Considerând că are ceva de spus – așa cum îi scria lui R. Rolland – Panait Istrati va rânduia aproape totul în jurul unui alter-ego: personajul Adrian Zografi.

Asemenea creatorului său, Adrian Zografi nu este, la început, „decât un tânăr căruia îi place Occidentul. E un autodidact care își găsește Sorbona unde poate. Trăiește, visează, dorește multe lucruri. Mai târziu, el va cuteza să spună că multe lucruri sunt rău făcute de oameni și de Dumnezeu”²⁰.

Mai apoi va deveni el însuși autor de povestiri.

În ciuda acestui evident transfer de identitate, de la persoana reală la personajul martor și mai apoi la personajul narator, Panait Istrati neagă inițial conexiunea operei cu viața reală: „Nu există nimic de autobiografie în scrisesele mele”, afirmă categoric într-o scrisoare deschisă, adresată lui Nicolae Iorga, în 1924²¹. În extremis, admite o anume suprapunere a celor două planuri (real – imaginar), dar în limitele veridicității și ale plămuirii „pe jumătate”.

De unde această nevoie de a respinge similitudinile acțiunilor din opera literară cu propria viață? Ce motivație îl face pe scriitorul acoperit de glorie chiar de la debut să nege asemănările lumii operei cu lumea reală? Pe de o parte este vorba despre un principiu al artei, în general: orice formă de artă este o reflectare, nu o copie fidelă a realității: „Nimănui nu i-a trecut prin tivă să ia drept «memorii» ceea ce autorul dă ca «roman» și «nuvelă»”²².

Pe de altă parte, arta literară se bazează pe regula veridicității: povestirile nu se supun legii adevărului, ele imită adevărul și se folosesc de *efectele de real*.

¹⁹ Știrea despre tentativa de sinucidere a apărut în „Le Petit Niçois”, din 4 ianuarie 1921.

²⁰ Panait Istrati, [Prefață] la *Chira Chiralina*, în Panait Istrati, *Opere, I*, ed. cit., p. 7.

²¹ Idem, *Scrisoare deschisă domnului N. Iorga*, în vol. *Trei decenii de publicistică*, 2, p. 115.

²² *Ibidem*.

Ceea ce afirmă ulterior Panait Istrati (peste aproape zece ani), în *Prefața la „Adrian Zografi” sau mărturisirea unui scriitor din vremea noastră*, poate părea în contradicție cu principiile enunțate în *Scrisoare deschisă d-lui N. Iorga*.

Adrian, cel din *Viața lui Adrian Zografi*, este personajul unui „film episodic” care narează istoria propriei vieți: „Năzuiesc să înfățișez contemporanilor mei o *vastă frescă realistă*, prea puțin ilustrată cu acel soi de «documentație» care e la îndemâna oricui și nu dovedește nimic, ci bizuindu-se mai mult pe elementul autobiografic, pe faptul trăit, cunoscut de toți, care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său”²³.

În fapt tiparele artei narative, ars poetica istratiană rămân neschimbate. Diferența se află în felul în care scriitorul alege să-și afirme identitatea. Adrian Zografi din ultimul ciclu al operei a ajuns la maturitate, adică în punctul în care trebuie să spună lumii adevăruri grele și greu suportabile. Ori aceasta nu se poate face decât printr-o asumare clară a unei identități – dobândite și recunoscute: scriitorul Panait Istrati. Toată opera de până atunci, experiența călătoriei prelungite în Rusia sovietică și contactul direct cu „realizările” revoluției sovietice, impactul *Spovedaniei pentru învinși* sunt argumente puternice, care legitimează o voce, o identitate de scriitor militant, o voce de scriitor implicat, o voce de scriitor moral.

Panait Istrati – autorul *Chirei Chiralina* – nu mai este același cu Panait Istrati – autorul *Spovedaniei pentru învinși* și al *Vieții lui Adrian Zografi*. Avem de a face cu un drum complicat, solicitant până la jertfă, de la căutări pline de însuflețire, la renunțări disperate, până la afirmarea unei identități pe care nu o mai putea nega nimeni.

²³ Idem, *Casa Thüringer (Introducere)*, în *Opere, II*, ed. cit., p. 211.